

České e-knihy pro knihovny, zkušenosti z Jihočeské vědecké knihovny v Českých Budějovicích

Zuzana Hájková, Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích
Jiří Pavlík, Univerzita Karlova v Praze
hajkova@cbvk.cz, pavlik@cuni.cz

INFORUM 2015

Abstrakt

V minulém roce proběhla řada nových nákupů českých e-knih v knihovnách. Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích jako první na jaře 2014 spustila výpůjčky e-knih dodávaných eReading.cz. Na začátku 2015 již na 30 krajských a městských knihoven v České republice i na Slovensku e-výpůjčky eReading.cz nabízí jako součást služeb. V přednášce budou představeny roční zkušenosti s výpůjčkami českých e-knih v krajské knihovně i inspirace z vypůjčování e-knih v knihovnách ve Francii.

Abstract in English

In the past year there have been another purchases of Czech e-books in libraries. The Research Library of South Bohemia in Czech Budejovice was the first who launched e-books lending supplied by eReading.cz in the spring of 2014. At the beginning of 2015 there are 31 research and municipal public libraries in the Czech Republic and Slovakia offering eReading.cz e-loans as part of their services. In the lecture there will be presented annual experience with the service in the Research Library as well as inspirations from library e-books lending abroad particularly in France.

Půjčování e-knih v českých knihovnách stále nepatří mezi běžné služby. Co se týče odborné literatury, toho se s většími či menšími úspěchy zhostily vysokoškolské a akademické knihovny, ale předmětem tohoto příspěvku je půjčování běžné české vydavatelské produkce v elektronické podobě.

Jednou z mála možností, které mohou české veřejné knihovny využít, je nabídka firmy eReading.cz. Využití komerčních výpůjček i pro knihovny firma nabídla na sklonku roku 2013, Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích byla první, která je realizovala. Začátek

roku 2014 tak byl ve znamení technických příprav, a to na straně eReadingu a hlavně firmy Cosmotron, která zajišťuje náš knihovnický systém. Při přípravě e-vypůjček jsme sledovali dva hlavní cíle: vypůjčení e-knihy musí být pro čtenáře velmi jednoduché a zároveň je nutné vše připravit tak, aby čtenář půjčování e-knih považoval za službu knihovny. Služba pro čtenáře musí být k dispozici kdykoli, není vázána na výpůjční dobu knihovny. Bylo tedy nutné záznamy e-knih provázat přímo do elektronického katalogu knihovny, zde také probíhá proces výpůjčky. Svě e-vypůjčky čtenář vidí ve svém čtenářském kontu stejně jako výpůjčky ostatních dokumentů z fondu knihovny.

Vedle těchto technických příprav bylo nutné sledovat i další záležitosti, odborné zaškolení všech pracovníků služeb, tak aby byli schopni poradit případným zájemcům o tuto službu, přípravu čtenářských manuálů k této službě a v neposlední řadě i propagaci této služby. Právě propagace a marketing u služby, na kterou čtenář dosud není zvyklý, je nezbytnou podmínkou pro její dobré fungování. Tento krok opravdu není možné vynechat nebo podcenit. Prvotní propagace, kterou volila JVK, byla dvojího druhu: obecná, která se soustřeďovala na plakáty, informace na webu či facebookovém profilu knihovny, a cílená. V druhém případě jsme např. zaslali informační mail všem našim čtenářům, kteří měli zamluvenou knihu, jež byla nyní k dispozici i v elektronické podobě a již tedy nemuseli čekat na vrácení tištěného výtisku. Další maily s informacemi o této nové službě jsme rozeslali i těm čtenářům, kteří již rok nenavštívili knihovnu a knihovna plánovala jejich vyřazení z evidence. Obě tyto cílené formy propagace se setkaly se značným úspěchem. V této propagaci je však nutné stále pokračovat - přibývají totiž noví čtenáři, pro mnohé další je tato služba stále velkou neznámou. A tak pro propagaci využíváme různých příležitostí - ať již to jsou měsíce prázdnin, Vánoce, vyhlášení knižních cen Magnezia litera, českobudějovický festival živé literatury Literatura žije, či nabídka pro jihočeské hotely a penziony, aby prostřednictvím vlastní registrace v knihovně mohly půjčovat e-knihy svým klientům...

Půjčování e-knih jsme zahájili 23. 4. 2014, v Světový den knihy a autorských práv. I tento den se stal trochu symbolický – chtěli jsme zdůraznit to, že ke čtenářům se dostává nabídka legálního čtení e-knih, aniž by si ji museli koupit či získat jiným způsobem. Co jsme čtenářům nabídli? Na dobu 3 týdnů půjčení 3 titulů e-knih z nabídky firmy eReading.cz, kterých bylo v té době kolem tisícovky, mezi nimi i bestselery typu Stoletý stařík, Muž jménem Ove, knihy z nakladatelství Paseka - objev roku Magnesia litera, severské detektivky atd. Výpůjčku si čtenář provede přímo z katalogu knihovny, pak následuje jednoduché stažení do čtecího zařízení čtenáře (tablet, chytrý telefon s operačním systémem iOS nebo Android, čtečka eReading.cz).

Služba se již od prvních dnů setkala s velmi kladnou odezvou, to jsme si mohli ověřit na počtu e-vypůjček, které evidoval náš knihovní systém. Přesto informaci, zda jsou čtenáři spokojeni, či nikoli, jsme si ověřit nemohli – díky tomu, že půjčování je velmi jednoduché, čtenář nepotřebuje dojet do knihovny, tato zpětná vazba nám chyběla. Proto jsme se rozhodli pro rychlý průzkum, který jsme realizovali po prvním čtvrt roku fungování služby, kdy jsme zaslali všem čtenářům (280), využívajících e-vypůjček jednoduchý dotazník. Zde je několik výsledků:

- dotazník vyplnilo téměř 40 % oslovených čtenářů, i to svědčí o spokojenosti se službou
- pro 12% oslovených se tato nová služba stala důvodem, proč se přihlásili do knihovny
- 41% si e-knihy půjčuje pravidelně
- pro 20% čtenářů bylo přečtení e-knihy důvodem, aby si ji koupilo i v tištěné podobě (i jako dárek)
- důvody, proč službu využívají: zájem o e-knihy 64%, zvědavost, jak to funguje 44%

Zajímavé byly i konkrétní důvody, proč čtenáři volí půjčování e-knih: možnost přečíst si knihu hned, není nutné jít fyzicky do knihovny, praktičtější např. v letadle, v nemocnici či na dovolené, možnost číst na mobilním telefonu v autobusu. Kuriózní byla i odpověď – přimět vnuka číst, dostal čtečku za vysvědčení.

Na konci dubna 2015 tedy uplynul rok od zavedení e-vypůjček české vydavatelské produkce do knihovny. Tuto službu využilo více než 605 čtenářů, kteří si vypůjčili přes 2.500 e-knih. Zjišťovali jsme, jací jsou naši čtenáři e-knih a došli opět k zajímavým výsledkům. Mezi e-čtenáři převažují ženy, tvoří 62 % (373). Věková struktura e-čtenářů je následující:

Věk 0-15 : 43 čtenářů

Věk 16-30: 189 čtenářů

Věk 31-50: 247 čtenářů

Věk 51-60: 72 čtenářů

Věk 61+ : 54 čtenářů

Nejmladší čtenář: 5,3 let, nejstarší čtenář: 90,5 let

Tato čísla tak trochu vyvrátila náš předpoklad, že služba cílí především na mladší a nejmladší generaci – vždyť e-čtenáři do 30 let tvoří pouze necelých 40 procent. Může to být tím, že buď méně čtou, nebo mají jiné zdroje získávání e-knih? Stejně tak nás překvapil věk naší nejstarší e-čtenářky – zde se ale potvrdila domněnka, že čtení e-knih, ve zvětšeném písmu, je pro nejstarší generaci určitým ulehčením, navíc si ušetří mnohdy namáhavou cestu do knihovny.

Jaké výhody či nevýhody tato nová služba přinesla?

- Rozšíření nabídky - knihovna v současnosti nabízí vypůjčení téměř 1600 e-knih v českém jazyce, a to včetně velmi žádaných knih, na jejichž tištěnou podobu je řada rezervací
- E-vypůjčky byly implementovány přímo do knihovního systému, čtenář si e-knihy půjčuje prostřednictvím katalogu
- Vlastní provedení výpůjčky je pro čtenáře velmi jednoduché a rychlé
- V katalogu knihovny se v záznamu knihy, vedle možnosti e-vypůjčky, nabízí i ukázka několika prvních stran knihy v PDF a v dalších formátech – to pomůže i čtenářům tištěné knihy pro prvotní a rychlou orientaci. Tato nabídka není omezena pouze na e-knihy, které jsou určeny k vypůjčení, ale na všechny e-knihy, které má eReading.cz v nabídce (cca. 4000 e-knih)

- Knihovna platí pouze za uskutečněné výpůjčky, nikoli za nabídku všech e-knih, může zároveň půjčit neomezený počet stejného titulu

Tento poslední bod je možné trochu rozšířit. Jak je uvedeno, z hlediska akvizice je to velmi výhodný způsob, který by řada knihoven jistě ráda uplatnila i u tištěných knih – platí se pouze za ty e-knihy, o které čtenář projevil zájem a vypůjčil si je. Zde je možné představit si i další výhody e-výpůjček – knihovna šetří finance na nákupu případných multiplikátů titulů, o které je nyní zájem. Například nejúspěšnější titul e-knih, *Analfabetka, která uměla počítat* (J. Jonasson), se půjčila 140x. Kolik tištěných výtisků by knihovna musela zakoupit, aby uspokojila takový zájem? Kolik času by musela věnovat jejich zpracování, zabalení, uskladnění, půjčování?

Velkou nevýhodou této služby je, že vypůjčené e-knihy je možné číst pouze naněkterých tabletech a chytrých telefonech a čtečkách s OS iOS nebo Android. Toto výrazné omezení by se brzy nemuselo týkat zařízení s OS Windows. Firma totiž na počátku května 2015 představila strategii, která má pomoci přinést do systému Windows10 maximum aplikací, a to i z konkurenčních platform Android a iOS.

Další nevýhodou zůstává nabídka e-knih. Ač se počet téměř 1600 titulů zdá pro veřejnou knihovnu dostatečný, zdaleka to nezahrnuje celou vydavatelskou produkci e-knih u nás. I tady je malá dobrá zpráva, eReading.cz rozšíří od června letošního roku nabídku e-výpůjček o kompletní produkci Albatros Media a.s., čímž přibude cca. další tisícovka titulů.

Mají vydavatelé zájem na tom, aby knihovny půjčovaly jejich e-knihy a také platily za uskutečněné výpůjčky? Je to pro ně zajímavé z ekonomického hlediska? Jihočeská vědecká knihovna v rámci finanční částky za e-výpůjčky zaplatila 70 000 Kč přímo nakladatelům, podpořila tak velmi adresně, podle konkrétních výpůjček, jejich autory a nakladatele. V případě výpůjček tištěných knih by se tato částka pohybovala kolem 1 300 Kč.

Dvě poznámky k řešení obdobné situace ve Francii. Ani zde není stav půjčování e-knih ideální, a možná právě proto tamější ministerstvo kultury zadalo již v roce 2013 studii, týkající se nabídky e-knih ve knihovnách ve vybraných státech světa[1]. A další iniciativou, kterou by bylo vhodné následovat, je podepsání Memoranda, týkajícího se rozšiřování e-knih ve veřejných knihovnách[2], které podepsali vedle zástupců knihovnických asociací i zástupci nakladatelů, knihkupců i spisovatelů. V tomto materiálu se odráží snaha obou stran společně situaci řešit - uvedu zde jen tři z 10 bodů memoranda :

- zpřístupnit veřejným knihovnám kompletní produkci e-knih
- systém správy práv k e-knihám je opodstatněný, reguluje užívání e-knih ve veřejných knihovnách, ale neměl by ztěžovat přístup k dílům
- spravedlivé odměňování autorů a snaha o zachování podmínek vydavatelské činnosti

Zcela na závěr bych ráda upozornila na novou studii k modelům e-výpůjček v knihovnách, která velmi dobře mapuje situaci v knihovnách v Evropě a Severní Americe. Ve výčtu najdeme i Českou republiku právě s modelem e-výpůjček eReading.cz[3].

[1] **Etude sur l'offre de livres numériques en bibliothèque [online]**. Paris: Ministère de la Culture et de la Communication, 2013. [cit. 2014-08-30]. Dostupný z:
<http://www.culturecommunication.gouv.fr/content/download/63203/484151/file/Etude%20offre%20commerciale%20de%20livres%20num%C3%A9riques%20pour%20les%20biblioth%C3%A8ques.pdf>

[2] **Recommandations pour une diffusion du livre numérique par les bibliothèques publiques [online]**. Paris, 2015. [cit. 2015-05-01]. Dostupný z:

http://www.abf.asso.fr/fichiers/file/ABF/prises_position/recommandations_diffusion_livre_numerique.pdf

[3] **Review of Public Library E-Lending Models [online]**. Brussels: Dan Mount, [Civic Agenda EU](#) for [Taalunie](#), [Bibnet](#) and [Bibliotheek.nl](#), December 2014. [cit. 2015-04-10]. Dostupný z:

<http://stichting.bibliotheek.nl/content/dam/landelijk/stichting/bestanden/Rapporten-Public-Library-e-Lending-Models.pdf>